

ტერმინით – „განმანათლებლობის ეპოქა“ აღნიშნავენ დასავლური ცივილიზაციის ისტორიის პერიოდს, რომელიც დაახლოებით XVII–XVIII საუკუნეებს მოიცავს. განმანათლებლობა უშუალოდ რენესანს მოსდევს და ამ უკანასკნელის სულისკვეთების ისტორიული განვითარების შედეგია. აქედან გამომდინარე, მათ ბევრი რამ აქვთ საერთო, თუმცა გარკვეული ასპექტებით განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. რენესანსული სულისკვეთების უმნიშვნელოვანესი გამოხატულება ჰუმანიზმი და ინდივიდუალიზმია. ჰუმანისტებს სურდათ, ხაზი გაესვათ ადამიანის ავტონომიურობისა და თვითკმარობისთვის. ამ მიზნით, ისინი ცდილობდნენ მათი თანამედროვეების ემანსიპაციას შუა საუკუნეების კათოლიკური ეკლესიისაგან, რაც, უპირველეს ყოვლისა, სქოლასტიკური ღვთისმეტყველებისა და კლერიკალების პოლიტიკური გავლენისაგან განთავისუფლებას გულისხმობდა. ჰუმანისტები ასევე ამტკიცებდნენ, რომ შუა საუკუნეების ქრისტიანული მორალი დაფუძნებული იყო წმინდანთა მიბამვაზე, რაც, მათი აზრით, ხელს უშლიდა ადამიანის ინდივიდუალური თავისებურებების თავისუფალ გამოხატვას. ზემოთქმულის მიუხედავად, ისინი დეკლარირებულად არასოდეს დაპირისპირებიან ქრისტიანობას, თვით კათოლიკურ ეკლესიასაც (ზოგიერთი პაპი თავს ჰუმანისტადაც კი მიიჩნევდა). ჰუმანისტების (ფიჩინო, მირანდოლა და სხვ.) მიზანი იყო, კლასიკური ავტორების გაიდებების საშუალებით, შუა საუკუნეების კლერიკალური, საკრამენტალური ქრისტიანობა გარდაექმნათ ახალ, ოკულტური ელემენტებით გაზავებულ, „პლატონურ ქრისტიანობად“, რომელიც დაფუძნებული იქნებოდა ანტიკური ეპოქის სამოქალაქო სათნოებებსა და ესთეტიკურ ღირებულებებზე.

შუასაუკუნეობრივი ქრისტიანობის გარდაქმნის ჰუმანისტური სურვილი განმანათლებლებთან ანტიეკლესიური, ანტიქრისტიანული პათოსით შეიცვალა, რომელიც განსაკუთრებული ინტენსივობით „ფრანგ ენციკლოპედისტებთან“, ეგრეთწოდებულ „ფილოსოფოსებთან“ გამოვლინდა. განმანათლებლობას „გონების ეპოქასაც“ უწოდებენ, რადგან ამ ეპოქაში, ისე როგორც არასდროს მანამდე, უსაზღვროდ განადიდებდნენ ადამიანურ გონებას, რომელსაც შეცდომით აიგივებდნენ მხოლოდ რაციონალურ აზროვნებასთან. განმანათლებლობა ეტიმოლოგიურად „სინათლის ეპოქასაც“ ნიშნავს. ამ ეპოქის მოაზროვნეებს პრეტენზია ჰქონდათ, რაციონალური გონების ნათელზე დაყრდნობით, არსებითად გარდაექმნათ სამყარო, შეეცვალათ მათი თანამედროვეების მსოფლმხედველობა, განეთავისუფლებინათ ისინი ცრურწმენებისა და „სულიერი სიბნელისაგან“. ამ მიზნით, ისინი დეკლარირებულად, განსაკუთრებული სიმძაფრით უპირისპირდებოდნენ ქრისტიანულ ეკლესიას, რადგან მიაჩნდათ, რომ ეს უკანასკნელი გაუმართლებლად ბატონობდა ადამიანთა გონებასა და სულიერ ცხოვრებაზე და მათი მოძრაობისთვის ყველაზე სერიოზულ წინააღმდეგობას წარმოადგენდა. განმანათლებლები ან უბრალოდ უარყოფენ ღმერთის არსებობას, ან დეისტური იდეების პროპაგანდისტებად გვევლინებიან, ანუ ისეთი ღმერთის არსებობას აღიარებენ, რომელიც სამყაროს შექმნის შემდეგ აღარ ინტერესდება სამყაროსა და ადამიანების ბედით და არ ერევა ამ უკანასკნელთა ცხოვრებაში. დეისტები უარყოფდნენ გამოცხადებას, წმინდა წერილის ავტორიტეტს, სასწაულებს, კერძო განგებულებას საეკლესიო იერარქიას, ეკლესიის საკრამენტალურ

ცხოვრებას და ა. შ. განმანათლებლები უაღრესად სეკულარიზირებული რელიგიურობის მომხრეები იყვნენ, ისინი ფაქტიურად ღმერთს ადგილს აღარ უტოვებდნენ საკაცობრიო ისტორიის პროცესში და ამ ქვეყნიერების ერთადერთ პატრონად და მეურვედ ადამიანები მიაჩნდათ. ცნობილია, რომ განმანათლებლურმა იდეებმა გარკვეული გავლენა მოახდინეს ამერიკის დამფუძნებელ მამებზე, რომლებმაც დემოკრატიულ და ლიბერალურ ფასეულობებს კონსტიტუციონალური, პოლიტიკური განხორციელება შესძინეს. ამის გამო, თავად განმანათლებლურ მოძრაობას, არაიშვიათად, შეცდომით აიგივებენ დემოკრატიულ და ლიბერალურ პოლიტიკურ იდეალებთან (აქ იგულისხმება რეპრეზენტაციული ანუ არჩევითი მთავრობა, მოქალაქეების თანასწორობა კანონის წინაშე, სოციალურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობის თანაბარი შანსი, განათლების მიღების საყოველთაო შესაძლებლობა, თავისუფლება და ა. შ.). ეს გაიგივება პრობლემატური ხდება, თუ გავითვალისწინებთ, რომ განმანათლებლობა, ისევე როგორც რენესანსი, იდეოლოგიურ ფენომენს წარმოადგენს, მაშინ როდესაც დემოკრატია და ლიბერალიზმი მათი წარმოშობის დროს პოლიტიკურ ფენომენებად გვევლინება და მათი დაბადება არც ისტორიული და არც ლოგიკური აუცილებლობით არ უკავშირდება განმანათლებლობის მოძრაობას. როგორც ცნობილია, დემოკრატია ისტორიულად სახელმწიფო ინსტიტუტების არსებობისა და ფუნქციონირების ერთ-ერთ უძველეს ფორმას წარმოადგენს და როგორც პოლიტიკური ინსტრუმენტი, აუცილებლობით არ უკავშირდება განმანათლებლობას, რადგან დემოკრატიულ პრაქტიკას უკვე ანტიკური საბერძნეთის პოლისებში ჰქონდა ადგილი. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ლიბერალიზმიც პოლიტიკურ ფენომენებს განეკუთვნება. ის ეფუძნება შეხედულებას, რომლის მიხედვით პოლიტიკური ძალაუფლების წყაროს ხალხი წარმოადგენს და არა ღვთაებრივი უფლებებით აღჭურვილი მონარქი, ან რომელიმე თეოკრატიულ პრინციპზე დაფუძნებული პოლიტიკური ინსტანცია. აქედან გამომდინარე, ლიბერალური შეხედულებების მიხედვით სახელმწიფოს წარმოშობისა და არსებობის ერთადერთ მიზანს მოქალაქეების ინტერესების დაცვა წარმოადგენს, ამავე დროს ლიბერალები ფიქრობენ, რომ საერთო ინტერესების დაცვის საბაზითაც სახელმწიფოს უფლება არ აქვს, თავისი მოქალაქეების კერძო ცხოვრებაში ჩაეროს. მოქალაქეების პრივატული სფეროს ხელშეუხებლობის პრინციპს ეფუძნება ფუნდამენტური სამოქალაქო უფლებები: თავისუფალი და სამართლიანი არჩევნები, სიტყვისა და სინდისის თავისუფლება, კერძო საკუთრების დაცულობა, ეკონომიკური სფეროს თავისუფლება მერკანტილური ხასიათის სახელმწიფო რეგულაციებისაგან და ა. შ. ყველა ეს მოთხოვნა თანხმობაშია ქრისტიანულ პრინციპებთან, რადგან ქრისტიანობა ადამიანს, როგორც ცათა სასუფევლის მოქალაქეს, უფრო მაღლა აყენებს, ვიდრე სახელმწიფოს, მის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ ინსტიტუტებს, ეროვნულ და კულტურულ ღირებულებებს და ა. შ. ქრისტიანობაც იცავს ადამიანის პრივატულ სფეროს, მისი სინდისის თავისუფლებას სახელმწიფოს უხეში ჩარევისაგან, იცავს ადამიანების ოჯახურ, კულტურულ, ეროვნულ და ა. შ. ღირებულებებს კოლექტიურ-კორპორაციული ინტერესებზე დაქვემდებარებისაგან. ზემოთქმულიდანაც შეიძლება დავინახოთ, რომ გაუმართლებელია პოლიტიკური ლიბერალიზმისა და განმანათლებლობის ღირებულებების გაიგივება, რადგან მაშინ როდესაც კლასიკურ ანუ პოლიტიკურ ლიბერალიზმს საერთო ინტერესების გარკვეული სფერო გააჩნია ქრისტიანობასთან, განმანათლებლობას პრინციპულ საკითხებში ანტიქრისტიანული პოზიცია უკავია.

განმანათლებლობა, ისევე როგორც ყველა მნიშვნელოვანი ისტორიული მოძრაობა, არაერთგვაროვან, კომპლექსურ ფენომენს წარმოადგენს. აქედან გამომდინარე, არაერთგვაროვანი იყო მისი აღქმა მისივე წევრების მიერაც კი. განმანათლებლობის რაობის შესახებ ერთ–ერთი ძალიან ცნობილი მოსაზრება ეკუთვნის გერმანელ ფილოსოფოსს, ემანუელ კანტს. მან 1784 წელს საჯაროდ დასმულ კითხვაზე საპასუხოდ გამოაქვეყნა მოკლე ესე - „პასუხი კითხვაზე: რა არის განმანათლებლობა?“ (Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?). კანტი ამ ნაშრომის დასაწყისშივე ამტკიცებს, რომ განმანათლებლობა, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანის უმწიფრობის მდგომარეობიდან გამოსვლას გულისხმობს. კანტის აზრით, ეს „უმწიფრობა“ (Unmündigkeit) იმაში გამოიხატება, რომ ადამიანი ვერ ბედავს მნიშვნელოვანი ცხოვრებისეული ამოცანების გადაჭრისას მხოლოდ საკუთარ გონებას დაეყრდნოს და თანახმაა ცხოვრება საჯარო ინსტიტუტების, სახელმწიფო ხელისუფლებისა და ეკლესიის ხელმძღვანელობას დაუქვემდებაროს. კანტი ასევე ამტკიცებს, რომ ეს „უმწიფრობა“ ადამიანებმა თავადვე მოახვიეს საკუთარ თავს, რადგან იგი მას ინტელექტუალურ განუვითარებლობას კი არ მიაწერს, არამედ სიმამაცის ნაკლებობასა და სიზარმაცეს. იგი ფიქრობს, რომ განმანათლებლობის ეპოქამ ყველა წინაპირობა შექმნა, რათა ადამიანები თვითონვე გამოვიდნენ ამ მდგომარეობიდან, გახდნენ ავტონომიურნი, ანუ თავადვე დაუწესონ ცხოვრების წესი საკუთარ თავს. ამ მიზნით, მან ისევ წინ წამოწია ჰორაციისეული ანტიკური, ლათინური მოწოდება – „Separe aude“, რაც ქართულად ნიშნავს: „გაბედე იცოდე“, ან „გაბედე, გახდე ბრძენი“. კანტი, როგორც ნამდვილ რაციონალურ მოაზროვნეს შეეფერება, თვით ეკლესიასაც არ აძლევს იმის უფლებას, რომ მისი წევრებისაგან რელიგიური დოგმების აუცილებელი აღიარება მოითხოვოს. რელიგიური დოგმებისადმი კრიტიკული დამოკიდებულების მიუხედავად, კანტი მორწმუნე ქრისტიანი იყო, იგი პიეტისტურ¹, პროტესტანტულ ოჯახში აღიზარდა და ცხოვრების ბოლომდე შეინარჩუნა ღმერთის არსებობის რწმენა, რითაც დიდად განსხვავდება ბევრი განმანათლებელი მოაზროვნისაგან. ამ თვალსაზრისით, განმანათლებლობას ორ ადრინდელ და მოგვიანო პერიოდად ყოფენ. პირველი პერიოდი ინგლისსა და ჰოლანდიას უკავშირდება. ამ პერიოდის განმანათლებელი მოაზროვნეები (ბეკონი, დეკარტი, ლოკი) დიდი ფილოსოფოსები იყვნენ, რომლებზეც დიდი გავლენა მოახდინა ემპირიული მეცნიერების ჩამოყალიბებამ და განვითარებამ. ამ ფილოსოფოსების ნააზრევმა მათი თანამედროვეების მსოფლმხედველობრივი საფუძვლების ცვლილება გამოიწვია. მანამდე ტრადიციული ევროპული მსოფლმხედველობა დაფუძნებული იყო ქრისტიანულ რწმენაზე, განმანათლებლური მსოფლმხედველობა კი რაციონალური გონების ავტორიტეტსა და ემპირიული მეცნიერების პრინციპებს ეფუძნება. ამასთან შევნიშნავთ, რომ მათი განმანათლებლური სულისკვეთების მიუხედავად არც ერთი მათგანი არ დაპირისპირებია აშკარად ეკლესიას. რაც შეეხება განმანათლებლობის მეორე პერიოდს, რომელიც უმთავრესად ეგრეთწოდებული „ფრანგი ფილოსოფოსებითაა“ წარმოდგენილი, აგრესიული ათეიზმით და ანტიკლერიკალიზმით ხასიათდება. ამ „ფრანგ ფილოსოფოსებში“ იგულისხმება დიდრო, დალამბერი, ჰოლბახი, ჰელვეციუსი, კონდორსე და სხვები. მათ სახელი გაითქვეს, როგორც განმანათლებლური იდეების პოპულარიზატორებმა და ეს იდეები აისახა მათ მიერ

¹პიეტეიზმი ლუთერანულ წიაღში ჩაისახა, ის განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს რელიგიურ გრძნობებს, ღმერთის სიახლოვის განცდას, პირად ღვთისმოსაობას.

გამოცემულ ცნობილ ფრანგულ ენციკლოპედიაში. ისინი ფიქრობდნენ, რომ რელიგიურობა უვიცობაზე დაფუძნებული ცრურწმენების შედეგი იყო, რომელსაც კლერიკალები მოხერხებულად იყენებდნენ ხალხზე გავლენის შესანარჩუნებლად. „ენციკლოპედისტები“ დარწმუნებულები იყვნენ, რომ ადამიანების ქრისტიანული ეკლესიის გავლენისაგან განთავისუფლება, მეცნიერული მიღწევების პროპაგანდით იყო შესაძლებელი. მათ ამიტომაც გადაწყვიტეს ენციკლოპედის გამოცემა. ფრანგმა ფილოსოფოსებმა, უაღრესად პრეტენზიული ამოცანა დაისახეს. მათი მიზანი იყო კაცობრიობის ცნობიერების რადიკალური გარდაქმნა, ისინი ფიქრობდნენ, რომ მათ შეეძლოთ ადამიანებისთვის ახალი გონებრივი ნათელი მოეტანათ, ამიტომ უწოდებდნენ თავიანთ დროს „სინათლის ეპოქას“ (les lumières).

განმანათლებლობის მსოფლმხედველობისათვის დამახასიათებელია რამდენიმე ფუნდამენტური თვისება, რომლებზეც ახლა შევეცდებით საუბარს:

1. განმანათლებლობისთვის ნიშანდობლივია სიენტისტური მსოფლმხედველობა, რომლის თანახმად არის შესაძლებელი მხოლოდ მეცნიერული, ემპირიული მეთოდით გამოყენებადი ნებისმიერი რეალობის შესასწავლა და ცოდნის მოპოვება. ემპირიული მეცნიერების კულტი იმ დროს ნიუტონის ფიზიკის წარმოშობამ განაპირობა. ყველაზე უზარმაზარი გავლენა მოახდინა იმ ფაქტმა, რომ უამრავი, თითქოსდა ერთმანეთთან აბსოლუტურად დაუკავშირებელი მოვლენების ახსნა და წინასწარმეტყველება გახდა შესაძლებელი ნიუტონის მიერ აღმოჩენილი მსოფლიო მიზიდულობისა და სხვა მექანიკური კანონების გამოყენებით. ნიუტონის ფიზიკის ძლევამოსილმა წარმატებამ განმანათლებელ მოაზროვნეებს მცდარი წარმოდგენა შეუქმნა, თითქოს ფიზიკური კანონების დახმარებით მათ შეეძლოთ სამყაროს მდგომარეობის განსაზღვრა დროის ნებისმიერ მომენტში. მათ სამყარო უსასრულოდ ბრძენი მესაათის მიერ შექმნილ საათის მსგავს მექანიზმად წარმოედგინათ, რომელშიც ყველაფრის წვდომა და გაგება ღმერთის გარეშე, მხოლოდ მეცნიერული კანონების გამოყენებით იყო შესაძლებელი. განმანათლებლობისთვის დამახასიათებელი სიენტისტური მსოფლმხედველობის ერთ–ერთ თვალსაჩინო გამოხატულებას დიდი ინგლისელი ემპირისტი ფილოსოფოსის – ლოკის ეგრეთწოდებულ ევიდენციალისტურ თეოლოგიაში ვხედავთ. ლოკი ფიქრობდა, რომ ადამიანის დაბადებისას მისი გონება ცარიელია ყოველგვარი მენტალური შინაარსისაგან; ის „ცარიელი დაფა“ (*Tabula rasa*) და ყველანაირ ცოდნასა და პრინციპებს მხოლოდ გამოცდილებით იღებს. აქედან გამომდინარე, იგი ფიქრობს, რომ ფილოსოფიური და თვით რწმენის საკითხების შესწავლას ისევე უნდა მივუდგეთ, როგორც ბუნების მეცნიერულ კვლევას. თუ ჩვენ ბუნების ემპირიული მეთოდების კვლევისას ორი სავარაუდო თეორიიდან იმას ვირჩევთ, რომლის სასარგებლოდ უფრო მეტი მოცემულობა, მოწმობა არსებობს, ასევე უნდა მოვიქცეთ რწმენის შემთხვევაშიც, ანუ მხოლოდ ისეთი რწმენა უნდა ავირჩიოთ, რომლის სასარგებლოდ უფრო მეტი რაციონალური არგუმენტი, მტკიცებულება (evidence) გაგვაჩნია. აქედან ჩანს, რომ ევიდენციალიზმი ღმერთის შესახებ ცოდნის მიღების ერთადერთ ლეგიტიმურ წყაროს ბუნებაზე მეცნიერულ დაკვირვებას მიიჩნევს. ცხადია, ასეთი მიდგომა უაღრესად აღარიბებს ცოცხალი ღმერთის შეცნობის შესაძლებლობას. განმანათლებლები ძალიან მალე მივიდნენ ღმერთის კონცეპციამდე, რომელიც მათ აწყობდათ. ეს იყო დეიზმი. შემოქმედის თითქმის ბუნების კანონებთან გაიგივება ძალიან ახლოს დგას თვით ღმერთის უარყოფასთან. ეს ასეც მოხდა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ფრანგი განმანათლებლების უმრავლესობა ათეისტები

იყვნენ. ცხადია, ისინი სულის არსებობასაც უარყოფდნენ და ადამიანს რთულ მექანიკურ მექანიზმთან აიგივებდნენ. ამას ამტკიცებდნენ დიდრო, ჰოლბახი და ჰელვეციუსი.

2. ლოკს ეკუთვნის, ასევე, „ბუნებრივი კანონის“ კონცეპცია, რომელიც ძალიან პოპულარული იყო განმანათლებლობის ეპოქის მოაზროვნეებს შორის. იგი იმედოვნებდა, რომ როგორც ნიუტონმა აღმოაჩინა რაციონალური კანონები, რომლებიც ბუნებას განაგებენ, ასევე შესაძლებელია, აღმოჩენილი იქნას რაციონალური კანონები, რომლებიც ადამიანისა და საზოგადოების ცხოვრებას აწესრიგებს. ლოკი ფიქრობს, რომ რელიგიის, პოლიტიკის, ეკონომიკის და სხვა სფეროების შესაბამისი ბუნებრივი კანონების აღმოჩენით ადამიანს შეეძლება სამყაროს სრული ცოდნა. რაც ყველაზე მთავარია, ლოკი აბსოლუტურად აიგივებდა ერთმანეთთან ბუნებრივ და რაციონალურ კანონებს. აქედან გამომდინარე, ის, რაც რაციონალური გონებისთვის გაუგებარი, მიუწვდომელი იყო, იგი არაბუნებრივად, ადამიანებისთვის უსარგებლოდ და საზიანოდ მიიჩნეოდა. ასეთი მკაცრად რაციონალური მიდგომა, ცხადია, ძალიან აზარალებს რელიგიურ სფეროს, რადგან გამოცხადება, სასწაულები, ეკლესიის მისტიკური გამოცდილება არარაციონალურ, მიუღებელ ფენომენებად ცხადდება. ასეთი მიდგომის შეზღუდულობა იქიდანაც კარგად ჩანს, რომ თვით ისეთი ურწმუნო ადამიანი, როგორც ფროიდი იყო, ჩვენი ქმედებების, გაცდების და მოტივების მნიშვნელოვან ნაწილს არარაციონალურ იმპულსებს მიაწერდა. ლოკის ბუნებრივი კანონის კონცეფციამ განსაკუთრებული როლი სოციალურ-პოლიტიკურ სფეროში ითამაშა, რადგან რევოლუციურად განწყობილი განმანათლებლები მას მონარქიის საწინააღმდეგოდ იყენებდნენ. მაგალითად, კონდორსე, მის თანამედროვე ბევრ სხვა განმანათლებლებთან ერთად, ფიქრობდა, რომ მონარქია არაბუნებრივი არარაციონალური წყობა იყო, რადგან მეფეებსა და იმპერატორებს კოლოსალური ადმინისტრაციული და სამხედრო ძალისხმევა სჭირდებოდათ, რათა ძალაუფლება შეენარჩუნებინათ.

განმანათლებლობის ეპოქას დაემთხვა ფრანგული რევოლუცია. დასაწყისში განმანათლებლები ფიქრობდნენ, რომ რევოლუცია მათ საშუალებას მისცემდა, თავისუფლების, თანასწორობისა და საყოველთაო სოციალური ჰარმონიის მათეული იდეები რეალურად დაენერგათ ცხოვრებაში. სინამდვილეში რევოლუციამ მანამდე არნახული სისხლიანი ტერორი მოიტანა. ფრანგი რევოლუციონერების ყველაზე რადიკალური ფრთის – იაკობინელების ტერორის დროს, რომელსაც არისტოკრატებისა და უბრალო ხალხის გარდა თავად უამრავი რევოლუციონერიც შეეწირა, კონდორსე რამდენიმე თვე იმალებოდა პარიზში, მანამდე, სანამ მასაც საბოლოოდ გილიოტინით არ მოჰკვეთეს თავი. უაღრესად ტრაგიკომიკურია ის ფაქტი, რომ კონდორსე გადამალვის პერიოდში, განმანათლებლური იდეების მიმდევარი რევოლუციონერების მიერ მოწყობილი ტერორით თავზარდაცემული, წერდა წიგნს – „ადამიანის სულის პროგრესის ისტორია“, სადაც მგზნებარედ ამტკიცებს, რომ იმავე განმანათლებლური იდეების პრაქტიკული განხორციელება საზოგადოებას სრულ ჰარმონიასა და ბედნიერებამდე მიიყვანს.

3. განმანათლებლობის წარმმართველი პრინციპია ასევე სეკულარიზმი. განმანათლებლები ფიქრობენ, რომ განათლების, მსოფლმხედველობისა და მორალის საფუძველი უნდა იყოს სეკულარული, რაციონალური პრინციპები და არა ტრადიციული რელიგიური შეხედულებები. ისინი მთლიანად ორიენტირებული არიან ამსოფლიური ღირებულებებისაკენ და არასოდეს საუბრობენ საიქიო ცხოვრებასა და ცათა სასუფეველზე. ისინი ეკლესიას არსებითად არ განასხვავებენ სხვა ამქვეყნიური ინსტიტუტებისაგან და

მასზე ამსოფლიური კატეგორიების გამოყენებით საუბრობენ. ამ თვალსაზრისით, ძალიან საინტერესოა წიგნები, რომლებიც უაღრესად პოპულარული იყო ამ ეპოქაში.

ამ ეპოქის ყველაზე პოპულარული წიგნი, რომელიც განმანათლებლობის იდეებს შეიცავდა, გახლდათ ჩვენ მიერ უკვე ნახსენები ენციკლოპედია, რომელიც თავიანთი ათეისტური რეპუტაციით მოამაყე დიდროს, დალამბერის, ჰოლბახის, ჰელვეციუსის ხელმძღვანელობით და აქტიური თანამშრომლობით შეიქმნა.

მე – 18 საუკუნის მეორე განმანათლებლური იდეებით გაჟღენთილი ბესტსელერი გახლდათ ჟაკ ბერნარდ პიკარდის შრომა – „მსოფლიოს რელიგიური ცერემონიები“, რომელიც 7 უხვად ილუსტრირებული ტომისაგან შედგებოდა. ამ ტომებში აღწერილი იყო სხვადასხვა ქვეყნების რელიგიური ტრადიციები, დოქტრინები და რიტუალები. ეს შრომა რელატივისტური ხასიათისაა, ავტორის აზრით, რელიგიებს შორის რეალური განსხვავება არ არსებობს, რადგან იგი ფაქტიურად თითოეულ მათგანში რიტუალების გარდა არსებითს სხვას ვერაფერს ხედავს. ნაშრომის მთავარი იდეის მიხედვით, ადამიანებს რელიგია და რელიგიური ინსტიტუტები მხოლოდ იმიტომ სჭირდებათ, რომ მათი ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი მომენტების თანამდევნი ემოციები საუკუნეების განმავლობაში განმტკიცებული ტრადიციების ძალით, რელიგიურ რიტუალებში მოითხოვენ გამოხატულებას.

ასევე ძალიან პოპულარული იყო ანონიმი ავტორის მიერ დაწერილი თხზულება – „სამი იმპოსტორი“ (Trois Imposteurs). საფრანგეთში 1753 წელს ამ წიგნის 300 000 ეგზემპლარი დაბეჭდეს და გაყიდეს, რაც იმ ეპოქისთვის წარმოუდგენლად დიდი ტირაჟი იყო. წიგნი ეხება მოსეს, იესო ქრისტესა და მუჰამედს. წიგნის სათაურიდანაც კარგად ჩანს მისი ავტორის სურვილი. მისი მიზანია, მკითხველები დაარწმუნოს, რომ ქრისტე, მოსე და მუჰამედი ცრუობდნენ, როცა ხალხს ვითომდა ღვთივგაგონებულ ჭეშმარიტებებს უცხადებდნენ, სინამდვილეში მათ პოლიტიკური მიზნები ამოძრავებდათ და ხალხზე რელიგიური გრძნობებით მანიპულირებდნენ. ავტორი იესო ქრისტეს დანარჩენ ორზე დაბლა აყენებს, რადგან, მისი აზრით, მან (ქრისტემ), სხვებისაგან განსხვავებით, წარმატება ვერ მოიპოვა პოლიტიკური მიზნების მშვიდობიანი გზით მიღწევის მცდელობის გამო.

მოულოდნელი არ იქნება, თუ ვიტყვით, რომ განმანათლებლობის ეპოქაში განსაკუთრებით პოპულარული იყო ვოლტერის შრომები, კერძოდ, მისი წიგნი – „ფილოსოფიური ლექსიკონი“. ამ შრომაში ვოლტერი უამრავ რელიგიურ საკითხს ეხება, მაგალითად, იქ ვხედავთ სტატიებს: „დოგმა“, „ფანატიზმი“, „ინკვიზიცია“, „რელიგიური დევნა“ და „ტოლერანტობა“. ამ სტატიებში ვოლტერი განსაკუთრებული სიმდაფრით აკრიტიკებს ვითომდა ქრისტიანული ეკლესიისთვის დამახასიათებელ თვისებებს: ფანატიზმს, არატოლერანტობასა და **დოგმატურ აზროვნებას**.

უნდა ითქვას, რომ ვოლტერს საერთოდ არ გააჩნია ქრისტიანობის საკრამენტალური აღქმა. მისთვის ეკლესია ერთ–ერთი სოციალური ორგანიზმია და მეტი არაფერი, რომელმაც ისტორიაში არსებითად რეაქციული როლი ითამაშა. რელიგიის დესაკრალიზებული ხედვის შედეგი იყო, რომ ვოლტერმა პირველად დაიწყო ტოლერანტობის შესახებ წმინდად სოციალური და ეკონომიკური კატეგორიებით საუბარი. ამ კონტექსტში მან სიტყვა „ტოლერანტობას“ სხვა პოზიტიური მნიშვნელობა შესძინა, ვიდრე მას მანამდე ჰქონდა. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საინტერესოა ვოლტერის შრომა – „ფილოსოფიური წერილები“.

„ფილოსოფიური წერილები“ ინგლისში დაიწერა. ვოლტერი ერთი პერიოდი იძულებული იყო, საფრანგეთიდან გაქცეულიყო და ინგლისისთვის შეეფარებინა თავი. ვოლტერი „ფილოსოფიურ წერილებში“, ძირითადად, საფრანგეთს აკრიტიკებს, ადარებს რა მას ინგლისს და ყოველთვის ხაზს უსვამს ამ უკანასკნელის უპირატესობას. იგი განსაკუთრებულად უსვამს ხაზს, რომ მისი სამშობლო პოლიტიკურად აბსოლუტისტური, სოციალურად არისტოკრატიული და რელიგიურად არატოლერანტული იყო.

ვოლტერი ფიქრობს, რომ სახელმწიფოში ერთადერთი რელიგიის არსებობა კლერიკალიზმის, რელიგიური ცენზურისა და ხელისუფლების მიერ ეკლესიის კერძო პოლიტიკური მიზნებისთვის გამოყენების საშიშროებას შეიცავს, მხოლოდ ორი რელიგიური აღმსარებლობის არსებობა რელიგიური და სამოქალაქო ომების რისკს წარმოშობს, ბევრი რელიგიური დენომინაციების თანაარსებობის შემთხვევაში კი ყველას, ყოველ შემთხვევაში უმრავლესობას, ტოლერანტული რელიგიური პოლიტიკა აწყობს, რაც ქვეყნის მშვიდი ეკონომიკური და სოციალური განვითარების წინაპირობას წარმოადგენს.

ვოლტერის ეს შეხედულება მისი და, ზოგადად, განმანათლებლობის მოაზროვნეების აბსოლუტური უმრავლესობის ანტიეკლესიური ტაქტიკის კარგ მაგალითს იძლევა. როგორც ვნახეთ, ვოლტერი კათოლიკურ ეკლესიას, და საერთოდ ყველა ეკლესიურად ორგანიზებულ რელიგიურ დენომინაციას, არსობრივად კლერიკალიზმის, რელიგიური ცენზურის, არატოლერანტობის საშიშროების შემცველ ნეგატიურ სოციალურ ფაქტორად მიიჩნევს. აქედან გამომდინარე, მისთვის ტოლერანტობა, რომელიც სხვადასხვა რელიგიური ჯგუფების თანაარსებობას გულისხმობს, თითოეულ მათგანისთვის დამახასიათებელი ნეგატიური ტენდენციების ჯამური ურთიერთგაბათილების მექანიზმია და სხვა არაფერი. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, მისთვის ტოლერანტობა იმიტომ კი არ არის კარგი, რომ ის სხვადასხვა რელიგიურ ტრადიციასთან შეხების, კულტურული თვალსაზრისით გამდიდრების შესაძლებლობას იძლევა, არამედ, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, ის რელიგიური დენომინაციებისთვის დამახასიათებელი ნეგატიური ტენდენციების გამოვლენის შესაძლებლობას ზღუდავს. სწორედ ამაში მდგომარეობს ვოლტერის „ანტიეკლესიური ტაქტიკა“, როცა იგი ყველასათვის სასურველ ტოლერანტობას ქადაგებს, ამაში, უპირველეს ყოვლისა, ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლას გულისხმობს და არა სხვადასხვა კულტურული, რელიგიური და ა. შ. ფასეულობებისადმი გახსნილობას.

მეტწილად განმანათლებლების, განსაკუთრებით ვოლტერის გავლენას უნდა მივაწეროთ, რომ რელიგიური დევნის მთავარ ინსტიგატორად, არატოლერანტობის წყაროდ ეკლესია მიიჩნევა. ამ აზრს განსაკუთრებულად უსვამდნენ ხაზს განმანათლებლობის პერიოდში და ის იდეოლოგიური მიკერძოებულობის გამოხატულება უფროა, ვიდრე ისტორიული სინამდვილის.

4. განმანათლებლობისთვის დამახასიათებელი შემდეგი ფუნდამენტალური თვისება რაციონალური გონების უმაღლეს ავტორიტეტად გამოცხადებაა. ეკლესიის გავლენის წინააღმდეგ წარმატებული ბრძოლისათვის მათ ავტორიტეტების კრიზისი სჭირდებოდათ. იმიტომ ეჭვის ქვეშ აყენებდნენ ყველა ტრადიციულ ავტორიტეტს, იქნებოდა ეს წმინდა წერილი, არისტოტელე თუ სხვა რომელიმე ძველი ავტორი, რომელსაც შუა საუკუნეების სქოლასტიკა და მეცნიერება ეფუძნებოდა. რაციონალური გონების აღზევება, ცხადია, დეკარტეს, მის კარტეზიანულ ფილოსოფიას უკავშირდება, მაგრამ იგი თავად მორწმუნე და კათოლიკური ეკლესიის ერთგული წევრი იყო. დეკარტისთვის ეჭვი რაციონალური გონების

ის ინტელექტუალური ინსტრუმენტი, რომლის საშუალებითაც იგი ძველი ტრადიციული შეცდომებისა და ცრურწმენებისგან განთავისუფლებას ცდილობს, გვიანდელი განმანათლებლები კი ყველას ზემოდან უყურებენ. მაგალითად, პიერ ბეილმა 1695 წელს დაწერა ცნობილი წიგნი – „ისტორიული და კრიტიკული ლექსიკონი“. ამ შრომაში ბეილი უმეტესწილად იმითაა დაკავებული, რომ გვერდიგვერდ ალაგებს ძველი ავტორიტეტების შეხედულებებს გარკვეულ კონკრეტულ საკითხებზე. იგი ამას აკეთებს, რათა ხაზი გაუსვას მათ შორის განსხვავებებსა და წინააღმდეგობებს. ამ გზით, მას უნდა აჩვენოს, რომ რაკი ავტორიტეტები განსხვავებულად ფიქრობენ ერთსა და იმავე საკითხზე, ხან კი პირდაპირ ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს, არც ერთი არ არის სანდო. ბეილის აზრით, ადამიანი მხოლოდ საკუთარ გონებას უნდა დაეყრდნოს. იგი რატომღაც ფიქრობს, რომ ძველი მოაზროვნეებისაგან განსხვავებით, თვითონ და მისი მსგავსი განმანათლებლები დაცული იქნებოდნენ შეცდომებისაგან.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რაციონალური გონების უმაღლეს ავტორიტეტად გამოცხადება გამოცხადებითი რელიგიებისადმი სკეპტიკურ დამოკიდებულებასაც გულისხმობდა. მათი აზრით, ღმერთი ადამიანებს ყველასათვის ერთნაირად გასაგები ენით – ბუნებით – უცხადებს თავის თავს. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ბუნებრივმა თეოლოგიამ განმანათლებლები დეიზმამდე მიიყვანა. რაციონალური გონების კულტმა და ექსპერიმენტული მეცნიერების შთამბეჭდავმა განვითარებამ განმანათლებლებში ოპტიმისტური მსოფლმხედველობა გააჩინა. მაგალითად, დიდი რაციონალისტი ფილოსოფოსის – ლაიბნიცის სახელს უკავშირდება „ოპტიმისტური ფილოსოფია“. ლაიბნიცი ასწავლიდა, რომ რაკი სამყარო ყოვლისშემძლე და ბრძენმა ღმერთმა შექმნა, ის საუკეთესო ანუ ყველაზე ოპტიმალურია ყველა შესაძლო სამყაროებს შორის. მეცნიერებების სწრაფი განვითარება და ახალი ტექნოლოგიების წარმოშობა, რომლებიც ერთი-ორად ზრდიდა ადამიანის ძლიერებას, მისი ქმედებების ეფექტურობასა და შრომის ნაყოფიერებას, კიდევ უფრო გააძლიერა ეს ოპტიმიზმი. ჩვენთვის არცთუ ისე ცნობილი, მაგრამ თავის ეპოქაში საკმაოდ ავტორიტეტული მეცნიერი და განმანათლებელი ბერნარდ დე ფონტენელი ამტკიცებდა, რომ მისმა თანამედროვეებმა უფრო მეტი იცოდნენ, ვიდრე ძველებმა კაცობრიობის მიერ საუკუნეების განმავლობაში აკუმულირებული ცოდნის გამო; ისინი არამარტო ძველების ცოდნასა და გამოცდილებას ფლობდნენ, არამედ ისეთსაც, რაც აბსოლუტურად უცნობი იყო ამ უკანასკნელთათვის. ფონტენელს სწამდა, რომ კაცობრიობა წარმატებით შეძლებდა მის მიერ დაგროვებული ცოდნის საზოგადოების გასაუმჯობესებლად გამოყენებას, რაც მას მომავალში ოქროს საუკუნის დამყარების რწმენას უსახავდა. მომავალი პროგრესის იდეა განმანათლებლების კრედიტს იქცა.

5. განმანათლებლობისთვის დამახასიათებელია ასევე ევროცენტრიზმის უარყოფა, რაც რელიგიური და კულტურული რელატივიზმის წარმოშობამ მოიტანა. ევროპელები ყოველთვის ფიქრობდნენ, რომ მათი კულტურა და ცივილიზაცია, მორალიც კი უნიკალური იყო მსოფლიოში. ამას ისინი აფუძნებდნენ რწმენაზე, რომ ქრისტიანობა ერთადერთი სწორი რელიგია იყო. საზოგადოდ, ასეთი მიდგომა არამართებულია. რელიგია უფრო მეტია, ვიდრე კულტურა, ცივილიზაცია და მორალი, ამიტომ მათი გაიგივება არ შეიძლება. წინაქრისტიანულ ეპოქაში მხოლოდ ძველ ებრაელებს ჰქონდათ სწორი რელიგია, მაგრამ კულტურული და ცივილიზაციური თვალსაზრისით გაცილებით ჩამორჩებოდნენ ბერძნებს, რომაელებსა და კიდევ ბევრ სხვა ხალხს; მორალი ადამიანებს შორის ურთიერთობას

არეგულირებს, ჭეშმარიტი რელიგია კი ღმერთისაკენ მიმავალი გზაა; ამიტომ რელიგია მორალს მოიცავს, მაგრამ მასზე არ დაიყვანება. ამ არამართებულმა გაიგივებამ არასწორი დასკვნები მოიტანა, რომელიც განმანათლებლებმა ქრისტიანობის საწინააღმდეგოდ გამოიყენეს. ამ ეპოქაში ბევრი ევროპელი მოგზაური და მისიონერი გაეცნო სხვადასხვა ხალხებსა და მათ კულტურას. ისინი ბევრს წერდნენ თავიანთი შთაბეჭდილებების შესახებ. ევროპელებმა თავიანთდა გასაკვირად აღმოაჩინეს, რომ არაქრისტიანმა ჩინელებმა, რომლებსაც სიტყვა „ღმერთი“ არც კი გააჩნდათ თავიანთ ენაში, ძალიან დახვეწილი კონფუციანური მორალური სწავლება შექმნეს და ძალიან ძველი შთამბეჭდავი ცივილიზაციისა და კულტურის მემკვიდრეები გახდნენ. განმანათლებლები რიტორიკულად კითხულობდნენ: „თუ ჩინელებმა ქრისტიანობის გარეშე მოახერხეს მორალური ცხოვრება, უზარმაზარი, მშვიდობიანი ცივილიზაციისა და კულტურის შექმნა, ჩვენ რაღაში გვჭირდება ქრისტიანული ეკლესია?“

ვოლტერი და მონტესკიე მათთვის დამახასიათებელი გონებამახვილობით ავრცელებდნენ რელიგიურ და კულტურულ რელატივიზმს. ამტკიცებდნენ რა, რომ ყველა რელიგია და კულტურა არსებითად ერთიდაიგივე იყო. ვოლტერი მთელ თავის ლიტერატურულ ტალანტს იმის დასაბუთებას ახმარდა, რომ ყველა ორგანიზებული რელიგია ერთნაირად რეაქციული იყო, თუმცა ამ მხრივ განსაკუთრებით ქრისტიანულ ეკლესიას ადანაშაულებდა. რელატივიზმის მიუხედავად, განმანათლებლები ყველანაირად ცდილობდნენ ქრისტიანობის დამცირებას სხვა რელიგიების ხარჯზე. მონტესკიე საუბრობს ერთ ჩინელზე, რომელმაც წაიკითხა რა სახარება, გადაწყვიტა, ევროპაში ჩამოსულიყო, რათა საკუთარი თვალთ ენახა ხალხი, რომელიც მარჯვენა ლოყას უშვერდა მარცხენაში გამრტყმელს, მაგრამ ამის მაგივრად მისთვის წარმოუდგენლად ამაყი, გულღრმო, უკეთური და უღმერთო ხალხი ნახა. „სპარსულ წერილებში“ მონტესკიეს სპარსი მოგზაური რომის პაპს მაგად მოიხსენიებს, რომელიც ყოველგვარი მორიდების გარეშე უცხადებს ხალხს, რომ სამი ერთის ტოლია (ცხადია, აქ მონტესკიეს სამების დოგმატი აქვს მხედველობაში). ვოლტერი ჩინურ ქრონოლოგიას უფრო ენდობოდა, ვიდრე ბიბლიურს და პირველი მეორის სიცრუის დასასაბუთებლად მოჰყავდა. ვოლტერისა და სხვა განმანათლებლების ნაწერების ანალიზისას აშკარა ხდება, რომ მათი ერთ–ერთი უმთავრესი მიზანი ეკლესიის წინააღმდეგ ბრძოლა იყო, რადგან მიაჩნიათ, რომ განმანათლებლობის პროგრამის განხორციელება მხოლოდ ეკლესიის გავლენის შესუსტებისა და მისი საბოლოო ამოძრკვის პირობებში ხდებოდა შესაძლებელი.

მოხსენების დასასრულს გვინდა დასკვნის სახით მისი მთავარი იდეა ჩამოვყალიბოთ: პოლიტიკური ლიბერალიზმისა და დემოკრატიისაგან განსხვავებით, რომელთა მემკვიდრეობასაც განმანათლებლობა იჩემებს, ეს უკანასკნელი წმინდა იდეოლოგიური ფენომენია, რომელიც მკვეთრად ანტიქრისტიანულ, ანტიეკლესიურ ხასიათს ატარებს. განმანათლებელ მოაზროვნეთაგან თუ ყველასი არა, მათი დიდი უმრავლესობის სურვილი ქრისტიანული ღირებულებების რღვევა და მათი საზოგადოებრივი ცხოვრებიდან განდევნა იყო. განმანათლებლობა მოხერხებულად სარგებლობდა დასავლური ქრისტიანული ეკლესიის ინერტულობით სოციალური პრობლემებისადმი, მისი პოლიტიკური კონსერვატიზმით, რელიგიური შეუწყნარებლობით; მან (განმანათლებლობამ) იდეოლოგიებისათვის დამახასიათებელი მიკერძოებულობით გამოაცხადა საკუთარი თავი თავისუფლების, სოციალური თანასწორობის, ექსპერიმენტული მეცნიერული მეთოდის,

მეცნიერული პროგრესისა და რაციონალური გონების ღირსების ერთადერთ დამცველად. მრავალსაუკუნოვანი ისტორია გვიჩვენებს, რომ ქრისტიანობას ყველა პოლიტიკურ ფორმაციასთან, პოლიტიკურ ინსტიტუტთან შეუძლია თანაარსებობა, ის თავისი ბუნებით ზეპოლიტიკურია, ამიტომ წინააღმდეგობაში არ მოდის პოლიტიკური ლიბერალიზმისა და დემოკრატიის პრინციპებთან, მაგრამ არსებითად არათავსებადია განმანათლებლური მსოფლმხედველობის საფუძვლებთან.

განმანათლებლობის ფუნდამენტალური პრინციპები, რომლებიც არსებითად ეწინააღმდეგებიან ქრისტიანულ მსოფლმხედველობას, ღმერთის დეისტური კონცეფცია და რაციონალური გონების, კერძოდ, მეცნიერების კულტია. დეისტური კონცეფცია, როგორც უკვე ვნახეთ, ამტკიცებს, რომ ღმერთი არ ერევა სამყაროს ცხოვრებაში. მე-17 საუკუნეში ინგლისში დეისტებს ხშირად ათეისტებად მოიხსენიებდნენ. ეს, რაღაც აზრით, გამართლებულიცაა, რადგან გარეგნული სხვაობის მიუხედავად, ათეიზმი და დეიზმი ერთნაირად შეუძლებელს ხდის რელიგიის არსებობას. დეიზმი ათეიზმის მსგავსად, უარყოფს ადამიანის პიროვნულ კავშირს ღმერთთან, მასზე სასოებას, ღვთაებრივ გამოცხადებას, სასწაულებს, ეკლესიასა და მის საკრამენტალურ ცხოვრებას. უარყოფს რა ღვთაებრივ გამოცხადებასა და წმინდა წერილის ავტორიტეტს, დეიზმი ამტკიცებს, რომ უკლებლივ ყველა მსოფლმხედველობრივი და ზნეობრივი ღირებულებები მხოლოდ რაციონალური გონების ავტორიტეტსა და გამოცდილებას ეფუძნება. ეს, ცხადია, ადამიანური ყოფის ფუნდამენტალურ ფასეულობებს რელატიურ ანუ პირწმინდად ისტორიულ, კულტურულ, პიროვნულ და სხვა კერძო გარემოებებზე დამოკიდებულ რეალობად აქცევს. ასევე, ქრისტიანული ღვთისმეტყველების თანახმად, ადამიანს ღვთაებრივი გამოცხადების გარეშე, მხოლოდ საკუთარ გონებაზე დაყრდნობით არ შეუძლია ღმერთის ჭეშმარიტ შემეცნებას მიაღწიოს. გაუმართლებელია ასევე განმანათლებლური ოპტიმიზმი, რომელიც ყველა საკაცობრიო პრობლემის გადაჭრას, მეცნიერების განვითარებასა და მასთან დაკავშირებულ ტექნოლოგიურ პროგრესს უკავშირებს.